

Συνέντευξη από τον κύριο Χρήστο Ράμμο Πρόεδρος της ΑΔΑΕ, Επίτιμος Αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας

Προς

την Κορίνα Ποιμενίδου, Φοιτήτρια Νομικής ΑΠΘ,
την Μόνικα Ποντικίδου, Φοιτήτρια Νομικής ΑΠΘ,
την Δήμητρα Πανοπούλου, Απόφοιτη Νομικής ΑΠΘ, Ασκούμενη Δικηγόρο,
και Μαρκέλλα Κουτίβα, Απόφοιτη Νομικής ΑΠΘ, Ασκούμενη Δικηγόρο

1. Το 2023 η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) κλείνει 20 χρόνια από την ίδρυση της. Ως Πρόεδρος της ΑΔΑΕ, πώς θα αποτιμούσατε τη συμβολή της στη προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών στην Ελλάδα από την ίδρυση της το 2003 ως σήμερα;

Η ΑΔΑΕ ιδρύθηκε για να διασφαλίσει ένα συνταγματικό δικαίωμα του οποίου η σημασία, αναδείχθηκε πολύ πρόσφατα χάρη στις τεχνολογικές εξελίξεις που λίγες δεκαετίες πριν ήταν αδιανόητες. Η

προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών, νομικά και εννοιολογικά δεν είναι ένα αυτοτελές, αυστηρά περιγραφικό δικαίωμα αλλά ανήκει στην ευρύτερη οικογένεια του δικαιώματος της προστασίας του ιδιωτικού βίου. Παραδοσιακά αυτό το δικαίωμα γίνεται αντιληπτό από τους συνταγματολόγους ως το δικαίωμα της προστασίας του ασύλου της κατοικίας του άρθρου 9 Συντάγματος, το δικαίωμα στην προστασία της επιστολογραφίας και της εμπιστευτικότητας της σταθερής τηλεφωνίας. Όμως, οι σύγχρονες

τεχνολογικές εξελίξεις, δηλαδή, πρώτα το διαδίκτυο (1989-1995) αργότερα η κινητή τηλεφωνία (τέλος δεκαετίας '90 προς 2000) η έκρηξη διαφόρων εφαρμογών επικοινωνίας (πχ skype, viber, signal κλπ) και τέλος η τεράστια διάδοση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (social media) και η δυνατότητα επικοινωνίας μέσω αυτών άλλαξε τελείως το τοπίο. Όλα τα παραπάνω

έγιναν μέσα στα τελευταία 30 χρόνια και αυτού του είδους οι εξελίξεις ήταν τόσο πρωτόγνωρες και ραγδαίες που δεν μπόρεσαν να απορροφηθούν πολύ γρήγορα ούτε απο την ευρύτερη κοινή γνώμη ούτε απο τον νομοθέτη (εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές) και τη

νομική κοινή γνώμη. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο ελληνικός και ευρωπαϊκός νομοθέτης πασχίζουν να προλάβουν να ρυθμίσουν με κανονιστικά κείμενα, όπως οδηγίες για προστασία προσωπικών δεδομένων (και ήδη βρίσκεται σε συζήτηση στην Ευρώπη ο λεγόμενος κανονισμός in privacy που θα είναι το αντίστοιχο του γενικού κανονισμού προστασίας προσωπικών δεδομένων, στον χώρο των ηλεκτρονικών επικοινωνιών). Μέσα στα τελευταία τριάντα χρόνια έγιναν περισσότερες αλλαγές απο αυτές που συνέβησαν τα προηγούμενα εκατό χρόνια. Πρόκειται, δηλαδή για ένα δικαίωμα νέας γενιάς. Τα γεγονότα αυτά και επιπλέον το γεγονός ότι η ΑΔΑΕ είναι μια αρχή χρόνια υποστελεχωμένη σε ανθρώπινους πόρους και σε προϋπολογισμό, είναι και η αιτία για την οποία δεν είναι πολύ γνωστή ως αρχή (όπως και το δικαίωμα του απορρήτου

επικοινωνιών) σε αντίθεση με το δικαίωμα προστασίας προσωπικών δεδομένων που είναι ευρέως γνωστό και είναι συχνά αντικείμενο αγωγών. Όλοι αυτοί οι παράγοντες συνηγορούν στο ότι η ΑΔΑΕ δεν είναι τόσο γνωστή παρόλο που προστατεύει ένα πολύ σημαντικό δικαίωμα, γιατί χωρίς το απόρρητο των επικοινωνιών δεν υπάρχουν ελεύθερες

προσωπικότητες, ελευθερία λόγου, γιατί αν κάποιος φοβάται ότι τα μηνύματά του παρακολουθούνται δεν μπορεί να έχει την ελευθερία που απαιτεί ένας δημοκρατικός πολίτης. Παρά τις συνθήκες αυτές η ΑΔΑΕ έχει κάνει αθόρυβα ένα αξιοσημείωτο έργο,

όταν βγήκε ο ν.3115/2003 δεν υπήρχε στοιχειώδης προστασία για το απόρρητο. Έβγαλε ένα σημαντικό οπλοστάσιο με αποφάσεις και εξουσιοδοτήσεις που είχαν δοθεί απο το νόμο, αρχικά για τις υποχρεώσεις ασφαλείας όλων των παρόχων επικοινωνιών και ταχυδρομείου. Έχουν καθιερωθεί πολιτικές ασφαλείας, την αποτελεσματικότητα των οποίων ελέγχει η ΑΔΑΕ μέσα στο πλαίσιο των δυνατοτήτων της, επιβάλλει τακτικά την αναθεώρηση αυτών των πολιτικών όταν το απαιτούν οι τεχνολογικές εξελίξεις, ελέγχει και καταγγελλεί πολιτών για παραβίαση του απορρήτου της επικοινωνίας αλλά διενεργεί και εκτάκτους ελέγχους. Έχει και μια κυρωτική αρμοδιότητα δηλαδή, μπορεί να επισκεφθεί και να ελέγξει τις εγκαταστάσεις των παρόχων και μπορεί να επιβάλλει κυρώσεις (σύσταση, πρόστιμο).

«Απο νομική και εννοιολογική σύλληψη δεν υπάρχουν τείχη μεταξύ της προστασίας προσωπικών δεδομένων και της προστασίας του απορρήτου της επικοινωνίας: είναι δύο διαφορετικές όψεις του θεμελιώδους δικαιώματος στον ιδιωτικό βίο, προστατεύεται απο το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, το άρθρο 7 του ΧΘΔ. Το γενικό Σύνταγμα ακολούθησε ένα διαφορετικό δρόμο που έχει δημιουργήσει αυτές τις διακρίσεις: έχει ξεχωριστό άρθρο για την προστασία του ιδιωτικού βίου, την προστασία προσωπικών δεδομένων και την προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών.»

Αυτό το έργο μπορεί να αποτιμηθεί ως αξιόλογο τα τελευταία 19 χρόνια, ωστόσο μένουν αρκετά ακόμα να γίνουν. Αυτές οι τεχνολογικές εξελίξεις είναι συνεχώς μεταβαλλόμενες και εφευρίσκονται νέοι τρόποι για πειρατεία σε λογισμικό, συστήματα και προγράμματα που μπορούν να σπάσουν το απόρρητο των επικοινωνιών και πρέπει συνέχεια να προσαρμόζονται οι τεχνικές και οι νομικές/κανονιστικές συστάσεις. Το έργο αυτό δεν τελειώνει ποτέ είναι ένας μόνιμος στόχος προς κατάκτηση, δεν επιτρέπονται εφησυχασμοί όπως σε κάθε τομέα προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων σε ένα σύγχρονο κράτος δικαίου όπου οι προκλήσεις είναι συνεχόμενες.

2. Με την ευρεία διάδοση των social media τέθηκε το ερμηνευτικό ζήτημα κατά πόσον οι συνομιλίες που λαμβάνουν χώρα μέσω της εφαρμογής "Messenger", αλλά και οι φωτογραφίες που αναρτά κάποιο πρόσωπο στο λογαριασμό που διατηρεί στο "Facebook" συνιστούν νομίμως προσκομιζόμενα αποδεικτικά μέσα, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο της ποινικής δίκης. Λαμβάνοντας υπόψιν τα ανωτέρω πιστεύετε ότι η εν λόγω χρήση παραβιάζει την αρχή προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 19 του Συντάγματος;

Υπάρχει διάκριση μεταξύ δημοσίων φωτογραφιών στη προσωπική σελίδα στο facebook (αυτό δεν είναι επικοινωνία) ένα άτομο οικειοθελώς λέει σκέψεις του δημοσίως ή αναρτά φωτογραφίες. Αυτό που απασχολεί το απόρρητο των επικοινωνιών είναι οι πληροφορίες (φωτογραφίες, σκέψεις, απόψεις) που

κυκλοφορούν μέσω της εφαρμογής του messenger οι οποίες είναι κρυφές και πηγαίνουν από τον ένα συνδρομητή σε έναν άλλον. Ως μη ειδικός στο ποινικό δίκαιο και την ποινική δικονομία, μπορώ να πω με βεβαιότητα την ακόλουθη απάντηση: το άρθρο 19 του Συντάγματος είναι η πιο προστατευτική διάταξη ατομικού δικαιώματος του Συντάγματος, δηλαδή κάνει λόγο για δικαίωμα απολύτως προστατευόμενο και δεν περιέχει τη ρήτρα «όπως ο νόμος ορίζει» η οποία υπάρχει σε άλλες διατάξεις, όπου ο νομοθέτης έχει ευρεία διακριτική ευχέρεια να οριοθετήσει, αντίθετα το δικαίωμα του απορρήτου είναι απόλυτο και προβλέπει μόνο 2 εξαιρέσεις: α) νόμιμη άρση του απορρήτου είτε για την προστασία της εθνικής ασφάλειας είτε για την εξακρίβωση ιδιαιτέρως σοβαρών εγκλημάτων και β) στο άρθρο 19 παρ.3 θεσπίζεται μια σαφής και ανεπίδεκτη πολλών ή στρεψόδικων ερμηνειών, απαγόρευση «απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά παράβαση του άρθρου αυτού και των άρθρων 9 (προστασία του ασύλου της κατοικίας) και του 9Α (προστασία από τη συλλογή και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων). Άρα οποιαδήποτε συνομιλία, οποιοδήποτε γραπτό μήνυμα γίνεται μέσω τηλεφώνου σταθερού ή κινητού μέσω εφαρμογής επικοινωνίας ή μέσω δικτύων κοινωνικής δικτύωσης δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιηθεί αν παραβιασθεί με οποιοδήποτε τρόπο και δεν το κοινοποιήσει ο ίδιος ο οποίος που το έστειλε, εις βάρος των υποκειμένων της επικοινωνίας ως αποδεικτικό μέσο. Αυτό δε ισχύει, παρότι υπάρχουν κάποιες αποφάσεις που το έχουν σχετικοποιήσει (διότι η κοινωνική κοινή γνώμη δεν έχει καταφέρει να κατανοήσει πλήρως το μέγεθος του δικαιώματος της επικοινωνίας, δεν είναι μόνο αυτή καθεαυτή η επικοινωνία αλλά και τα

μεταδεδομένα πχ ώρα επικοινωνίας, κεραία σύνδεσης, τόπος επικοινωνίας και άλλα δεδομένα του επικοινωνιακού γεγονότος, όταν λήξει η επικοινωνία το απόρρητο καλύπτει και αυτά τα δεδομένα γιατί και αυτά μπορούν να είναι αποδεικτικά στοιχεία και αν χρησιμοποιηθούν η επικοινωνία έχει χάσει το απόρρητό της). Εξαιρέση υπάρχει στην περίπτωση των νομίμων άρσεων του απορρήτου οι οποίες γίνονται με βάση τον ν.2225/1994, νόμος εκτελεστικός του Συντάγματος και ο οποίος ορίζει τότε κάτω από ποιές προϋποθέσεις και με ποιά διαδικασία μπορεί να αρθεί το απόρρητο της επικοινωνίας είτε για λόγους εθνικής ασφαλείας είτε για την εξακρίβωση ενός σοβαρού αδικήματος για το Σύνταγμα δηλαδή κακουρηματικού χαρακτήρα, για να διευκολυνθεί η ανάκριση όταν δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν άλλα μέσα. Σε αυτή την περίπτωση μπορούν να ανοίξουν τα πάντα και αυτό γίνεται σύμφωνα με το Σύνταγμα.

3. Τα τελευταία χρόνια η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα βρίσκεται συχνά στην επικαιρότητα, ιδιαίτερα μετά τη θέσπιση του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία των Δεδομένων, ενώ βλέπουμε να συγχέεται κάποιες φορές με τη προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών. Πως συνυπάρχουν στην σημερινή εποχή η προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών και η προστασία των προσωπικών δεδομένων, ποια είναι τα σημεία σύγκλισης και τι ανάγκη υπάρχει να τις διακρίνουμε;

Απο νομική και εννοιολογική σύλληψη δεν υπάρχουν τείχη μεταξύ της προστασίας προσωπικών δεδομένων και της προστασίας του απορρήτου της επικοινωνίας: είναι δύο διαφορετικές όψεις

του θεμελιώδους δικαιώματος στον ιδιωτικό βίο, προστατεύεται από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, το άρθρο 7 του ΧΘΔ. Το γενικό Σύνταγμα ακολούθησε ένα διαφορετικό δρόμο που έχει δημιουργήσει αυτές τις διακρίσεις: έχει ξεχωριστό άρθρο για την προστασία του ιδιωτικού βίου, την προστασία προσωπικών δεδομένων και την προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών. Πώς διαφοροποιούνται; Ποιά αρχή είναι αρμόδια να ασχοληθεί με ένα θέμα που περιέχει παραβίαση προσωπικών δεδομένων και απορρήτου της επικοινωνίας. Το κλειδί είναι η επικοινωνία. Αυτό δεν σημαίνει ότι η επικοινωνία είναι κάτι μεταφυσικό (και στην επικοινωνία προσωπικά δεδομένα κυκλοφορούν), απλώς όταν υπάρχει το φαινόμενο της επικοινωνίας και τα στοιχεία που συνδέονται με αυτήν, έχουμε απόρρητο των επικοινωνιών άρα αρμοδιότητα της ΑΔΑΕ. Αν αντιθέτως πρόκειται για διαρροή προσωπικών δεδομένων, τα οποία δε συνδέονται απαραίτητα με την επικοινωνία τότε αρμόδια είναι η αρχή προστασία προσωπικών δεδομένων και ενδεχομένως και ποινικές παραβάσεις. Υπάρχει ένας δυϊσμός που έχει προέλθει από το ελληνικό Σύνταγμα, και έχουμε και δύο ξεχωριστές Αρχές. Πολύ συχνά δημιουργούνται νομικές δυσκολίες και υπάρχουν και περιπτώσεις επικαλύψεων πχ είχε γίνει μια μεγάλη κυβερνοεπίθεση σε ένα πάροχο τηλεπικοινωνίας και επελήφθη τόσο η Αρχή προστασίας δεδομένων όσο και η ΑΔΑΕ, έχει βγει και κοινή απόφαση σε εφαρμογή των νόμων που προστατεύουν τα απόρρητα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών .

4. Κύρια αρμοδιότητα της ΑΔΑΕ είναι η προστασία του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος στο απόρρητο των επικοινωνιών. Πόσο

αποτελεσματικά προστατεύεται το απόρρητο στην Ελλάδα σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες; Πως θα αξιολογούσατε τις αρμοδιότητες και τα μέσα που διαθέτει η ΑΔΑΕ σε σχέση με τις αντίστοιχες αρχές άλλων χωρών και τι αλλαγές θα προτείνατε;

Είναι εύστοχη ερώτηση και είναι δύσκολη η απάντηση, διότι κανείς δε μπορεί να πει με βεβαιότητα ούτε πόσο αποτελεσματικά προστατεύεται το απόρρητο των επικοινωνιών στην Ελλάδα ή στις άλλες χώρες της Ευρώπης. Φυσικά, συγκρίνουμε και μιλάμε για ευρωπαϊκές χώρες, δημοκρατικές, δικαιοκρατούμενες, όπως είναι οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι χώρες του Συμβουλίου της Ευρώπης –όχι όλες βέβαια- και φυσικά, η Βόρειος Αμερική, η Αυστραλία, όλες δηλαδή οι χώρες που έχουν ένα καθεστώς συνταγματικής προστασίας του ιδιωτικού βίου. Μπορώ να πω ότι όλες οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που εφαρμόζουν το αυτό καθεστώς, τις αυτές οδηγίες κοκ, έχουν σχετικά ένα υψηλό επίπεδο προστασίας, ωστόσο υπάρχουν συνεχώς κίνδυνοι που εμφανίζονται από τις τεχνολογίες. Ακόμη και χώρες με μεγάλη εξειδίκευση και με ισχυρές υπηρεσίες και με μεγάλη παράδοση και πολλά οικονομικά μέσα έχουν προβλήματα. Συχνά, βλέπουμε πια ότι οι απειλές δεν προέρχονται από παρακολουθήσεις που κάνουν ιδιώτες. Υπάρχουν, αλλά είναι πολύ λίγες. Το κράτος δεν παρακολουθεί τηλέφωνα παρά μόνο μέσα από τη διαδικασία της νόμιμης ακρόασης που είναι το 2225/94 (εκτελεστικός νόμος του Συντάγματος, εθνική ασφάλεια). Υπάρχουν, όμως, και κίνδυνοι που δε μπορεί να τους πιάσει ούτε καν η τεχνολογία. Για παράδειγμα, υπάρχουν προγράμματα, όπως το «Πήγασος», που έχουν κυκλοφορήσει από

μια ισραηλινή ανώνυμη εταιρία, τα οποία έχουν τη δυνατότητα, χωρίς να το αντιληφθεί ο κάτοχος του τηλεφώνου, χρησιμοποιώντας ευπάθειες που υπάρχουν συχνά σε διάφορα μοντέλα, να παρέμβει, να καταλάβει το μηχάνημα, να εγκαταστήσει ένα malware και μετά καταλαμβάνοντας κάμερα και μικρόφωνο, να παρακολουθεί τις ομιλίες με το κινητό να είναι κλειστό. Στην Ελλάδα δεν έχει αναφερθεί ποτέ κάτι τέτοιο ούτε έχει γίνει σχετική καταγγελία. Υπάρχουν και περιπτώσεις κατασκοπείας που γίνονται από δορυφόρους, υπάρχουν κυβερνοεπιθέσεις –παλιότερα σε αυτές ειδικεύονταν οι Ρώσοι: δεδομένα που υπήρχαν σε σέρβερς δυτικών χωρών μεταφερόντουσαν στη Ρωσία. Αν εξαιρέσει κανείς αυτές τις περιπτώσεις που είναι μάλλον ακραίες και δεν αφορούν το μέσο χρήστη, νομίζω ότι το επίπεδο προστασίας είναι πολύ ικανοποιητικό και φυσικά, η ΑΔΑΕ με τους πόρους της που έχει σε προσωπικό και σε προϋπολογισμό κάνει το καλύτερο δυνατό.

5. Ποια ήταν η μεγαλύτερη δυσκολία, σχετικά με υπόθεση, έλεγχο, πράξη ή απόφαση που έπρεπε να εκδώσετε, που αντιμετωπίσατε, έως σήμερα, στη θέση του Προέδρου της ΑΔΑΕ;

Όταν ασκείς διοίκηση και μάλιστα σε μια ανεξάρτητη αρχή με ένα τόσο ευαίσθητο πεδίο αρμοδιοτήτων -κατοχύρωση του Συντάγματος και του κράτους δικαίου σε στοιχειώδεις εκδηλώσεις του- έχεις πάντα πολλές και πολυποίκιλες προκλήσεις. Από όλα αυτά δε κατακτήσαμε κάτι και είμαστε ήσυχοι και προχωρούμε με αυτόματο πιλότο. Συνέχεια μας έρχονται νέες προκλήσεις, νέες ειδοποιήσεις. Συνεργαζόμαστε με κρατικές και ευρωπαϊκές αρχές, κάνουμε ανταλλαγές

ώστε να μαθαίνουμε πώς αντιμετωπίζουν και εκείνοι τις καταστάσεις. Προσωπικά, η μεγαλύτερη πρόκληση που αισθάνθηκα ότι έπρεπε να αντιμετωπίσω είναι οργάνωση, στελέχωση και ειδικότερη ενασχόληση με το τμήμα ελέγχου άρσης του απορρήτου. Το τελευταίο είναι το τμήμα το οποίο ασχολείται με την επεξεργασία των βουλευμάτων και διατάξεων που έρχονται από τις δικαστικές αρχές, από εισαγγελικές αρχές για άρση του απορρήτου για τους λόγους που προαναφέραμε. Τα τελευταία χρόνια έχει αυξηθεί η εγκληματικότητα, οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζει η χώρα με γείτονές της, οι οποίοι προκαλούν την ανάγκη προστασίας μέσω άρσης του απορρήτου. Οι ακραίες περιπτώσεις που έχουμε διαπιστώσει παραβιάσεις του απορρήτου είναι ελάχιστες. Αυτό το τμήμα, λοιπόν, έχει την αρμοδιότητα να επεξεργάζεται τα στοιχεία που του έρχονται χωρίς να μπορεί να ελέγξει την κρίση των δικαστικών αρχών ή την άρση του απορρήτου γιατί πρέπει να εξελίξει μια ανάκριση και τα μέσα τα οποία έχουν χρησιμοποιηθεί δεν έχουν αποδώσει. Δηλαδή αποδείξεις, αυτοψίες κλπ και άρα πρέπει να πάμε στο έσχατο μέτρο που είναι πλέον η άρση του απορρήτου. Το τμήμα ενημερώνει με έκθεση τη Βουλή και μέσω αυτής, τον ελληνικό λαό. Επίσης, έχει διατηρήσει και καταγράφει αυτά τα στοιχεία και πιστεύω πως μπορεί να παίζει ένα συμβουλευτικό ρόλο στην πολιτεία η αρχή αυτή, προτείνοντας νομοθετικές τροποποιήσεις-βελτιώσεις. Ωστόσο, ο έλεγχος που πραγματοποιούμε δεν είναι ποτέ έλεγχος ουσίας, γεγονός που προκύπτει από το νόμο και το Σύνταγμα. Στις περιπτώσεις εθνικής ασφάλειας, αρμόδιος είναι ο Εισαγγελέας Εφετών, στον οποίο θα προταθεί μια υπηρεσία κρατική που υποπτεύεται κάτι και εκείνος θα κρίνει αν υπάρχει σχετική ανάγκη και θα

δώσει εντολή να κοινοποιηθεί σε μας. Σε επείγουσα περίπτωση αρμόδιοι είναι οι Εισαγγελείς Πλημμελειοδικών και τα Συμβούλια Πλημμελειοδικών, τελικώς, αποφαινόμενοι για αυτό το θέμα. Υπάρχει ένα ανώτατο χρονικό όργανο που μπορούν να γίνουν αυτές οι παρακολουθήσεις. Εμείς επιβλέπουμε όλα τα ανωτέρω. Αυτή για μένα προσωπικά είναι η βασικότερη πρόκληση λόγω της νομικής μου προέλευσης γιατί σαν δικαστής στο ΣτΕ, είχα απλώς τη συνήθη γνώση που χει κάποιος που δείχνει ενδιαφέρον για το αντικείμενο αυτό και τίποτα παραπάνω. Η μεγαλύτερη μου ευαισθησία ήταν σε αυτό τον τομέα. Πρόκληση ήταν επίσης η κατανόηση των εισηγήσεων των τεχνικών υπηρεσιών τις οποίες πρέπει να ελέγξουμε.

6. Ποιες από τις ευρωπαϊκές αποφάσεις του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ σχετικά με το απόρρητο των επικοινωνιών έχουν συνεισφέρει σε σημαντικό βαθμό, κατά τη γνώμη σας, στην εξέλιξη του τομέα του απορρήτου των επικοινωνιών και για ποιο λόγο;

Υπάρχει μια πολύ πλούσια νομολογία πρώτα του ΕΔΔΑ, το οποίο ουσιαστικά πρώτο έχτισε με την απόφαση La κατά Γερμανίας. Το ΕΔΔΑ πρωτοασχολήθηκε με αυτά τα θέματα. Ας εστιάσουμε στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, διάταξη λακωνική (προστασία του ιδιωτικού βίου). Σιγά σιγά από το 1978 όταν πρωτοβγήκε η απόφαση που αφορά σε επικοινωνίες -αναφέρομαι στην παραβίαση της ιδιωτικότητας μέσω επικοινωνίας-, μέχρι πολύ πρόσφατα την Big Brother κατά ΗΒ (Μάιος 2021), έφτιαξε ένα corpus, μια ολόκληρη κανονιστική σύλληψη για το πώς πρέπει να εφαρμόζεται και να κατοχυρώνεται η επικοινωνία των πολιτών. Βασικές αρχές είναι οι νόμιμες άρσεις που γίνονται σε

όλες τις χώρες της Ευρώπης και σε όλο τον κόσμο και μάλιστα υπάρχει και συνταγματική στάθμιση όπου αναφέρεται ότι επιτρέπεται για λόγους εθνικής ασφάλειας και για λόγους διακρίβωσης αδικημάτων. Σε όλες τις δημοκρατικές χώρες υπάρχει αυτή η στάθμιση και υπάρχουν τέτοιες υπηρεσίες. Πρέπει λοιπόν να παρακολουθούνται σε όλη τη διάρκειά τους είτε από δικαστικό λειτουργό είτε από ανεξάρτητη αρχή για συγκεκριμένο λόγο. Άλλη βασική αρχή είναι να μην έχουν απεριόριστη διάρκεια. Τέλος προβλέπεται η εγγύηση της λεγόμενης ενημέρωσης ή γνωστοποίησης. Αυτό σημαίνει ότι όταν λήξει η άρση του απορρήτου και επιβεβαιώνεται ότι δε διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο έγινε, μπορεί να ενημερώνεται ο θηγείς από την ΑΔΑΕ αν υποβάλει σχετικό αίτημα, πράγμα που προβλέπει και η ελληνική έννομη τάξη. Το 2021 προστέθηκε μια νομοθετική αλλαγή που προβλέπει ότι γνωμοδοτεί για την έλλειψη διακύβευσης ο Εισαγγελέας του ΑΠ γιατί η ΑΔΑΕ δε μπορεί να γνωρίζει αν κάποιος παρακολουθείται/ διώκεται για παιδική πορνογραφία, κατασκοπία κοκ, για σοβαρό αδίκημα δηλαδή, και έχουν παρακολουθήσει το τηλέφωνό του, εμείς δε μπορούμε να ξέρουμε σε ποιο στάδιο βρίσκεται η δικονομική εξέλιξη. Το Στρασβούργο θεωρεί, όπως φαίνεται από τις αποφάσεις του, ότι αυτού του είδους η εγγύηση είναι σημαντική διότι μόνο έτσι μπορεί να ασκήσει και τα δικαιώματά του έννομης προστασίας ο πολίτης του οποίου το απόρρητο έχει αρθεί με την απόφαση δικαστικής αρχής. ΕΔΔΑ: *Roman Zacharov vs Russia* (4.12.2015), *Big Brother Watch vs GB* (θέματα μαζικών παρακολουθήσεων), ΔΕΕ: 29.12.2016. Υπάρχει και μια σημαντική απόφαση του ΣτΕ (1593/2016) η οποία έλυσε ένα θέμα το

οποίο στασιάζεται στην Ελλάδα: τι περιλαμβάνει το απόρρητο της επικοινωνίας, πχ μόνο η συνομιλία ή και τα μεταδεδομένα, δηλαδή δεδομένα θέσης, χρονικής συνομιλίας κοκ; Το ΣτΕ σε αντίθεση με τον ΑΠ, λέει ότι όλα αυτά προστατεύονται. Αυτό έχει σημασία γιατί αυτή η προστασία του άρθρου 19 είναι απόλυτη. Είναι πολύ σημαντικό να ορίσουμε το τί ακριβώς προστατεύεται. Αυτή η απόφαση άνοιξε καινούριο δρόμο στην ελληνική νομολογία. Δεν υπάρχει ακόμα αρθρογραφία και επιστημονικές μελέτες για αυτά καθώς είναι πρόσφατα.

7. Στη σύγχρονη εποχή με την πρωτοφανή ανάπτυξη της τεχνολογίας, τη χρήση πληθώρας ηλεκτρονικών εφαρμογών και την προώθηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών λ.χ. πληρωμών, αγορών κ.λπ. σε ποιο βαθμό επιτυγχάνεται επαρκώς η προστασία των προσωπικών δεδομένων και του απορρήτου της επικοινωνίας; Μήπως εν τέλει η χρήση εκ μέρους μας των ανωτέρω προηγμένων μέσων και δικτύων επικοινωνίας και συναλλαγής έχει οδηγήσει στη de facto εκχώρηση του εν λόγω δικαιώματός μας;

Αυτή είναι η διαρκής πρόκληση της τεχνολογίας. Κάθε τεχνολογική πρόοδος και ανακάλυψη έχει κάποια ωφέλεια και μπορεί να βελτιώνει τη ποιότητα ζωής, ταυτόχρονα όμως, οι τεχνικές εξελίξεις έχουν και πολλούς κινδύνους αν δεν κάνουμε καλή και προσεχτική χρήση αυτών, πχ οι κάρτες πιστωτικές ή χρεωστικές καθώς και οι πληρωμές μέσω κινητού τηλεφώνου καλύπτονται, όπως και οτιδήποτε κινείται μέσω τηλεφώνου ή εφαρμογών τηλεφώνου για επικοινωνία, καταρχήν, από το απόρρητο των επικοινωνιών. Βέβαια, σχετικά με τη χρήση

των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, αν εμείς οι ίδιοι δεν προσέχουμε, τότε δεν μπορεί κανείς να μας βοηθήσει. Δεν αναφέρομαι στη δημόσια χρήση των κοινωνικών δικτύων, αυτό είναι προφανές ότι είναι δημόσιο, αλλά πολύ συχνά υπάρχει τάση για μια επιπόλαιη χρήση και εμείς οι ίδιοι να αποκαλύπτουμε στοιχεία εν αγνοία μας και να προδίδουμε εμείς οι ίδιοι τον ιδιωτικό μας βίο. Αυτό είναι και κάτι που εναπόκειται στη προσοχή του καθενός. Απόλυτη εγγύηση δεν υπάρχει, θέλει μια σώφρονα προσωπική χρήση και όχι παράθεση προσωπικών φωτογραφιών ιδιωτικών μέσω εφαρμογών. Θεωρώ ότι εμείς οι ίδιοι οι χρήστες έχουμε κάνει μια εκχώρηση της προστασίας του ιδιωτικού μας βίου, ιδιωτικού κύκλου για την ακρίβεια.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά τον Πρόεδρο της ΑΔΑΕ και Επίτιμο Αντιπρόεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας κ. Χρήστο Ράμμο, για την πολύτιμη αρωγή του στην έκδοση του 7ου τεύχους του Expressis Verbis Law Journal.